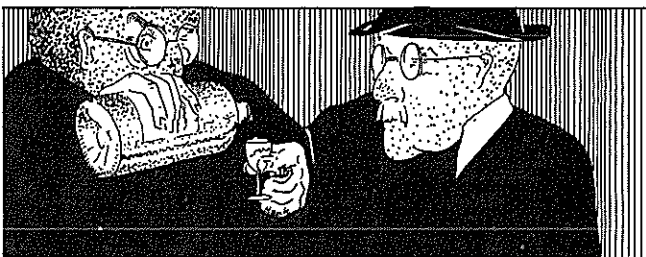

De Nederweerder gemeenterekening van 1518/1519

door

Alfons Bruekers

Heemkunde is een hobby vol verrassingen. Bij archiefonderzoek worden soms onbekende of verloren gewaande documenten gevonden die van belang blijken te zijn bij de geschiedschrijving van een dorp of stad. Zo heeft men decennia lang gedacht dat de oudste gemeenterekening van Nederweert dateerde uit 1578/1579¹⁾ (niettemin op zich al een respectabele ouderdom). Toevallig ontdekte ik in het voorjaar van 1984 in het gemeente-archief van Weert – tussen de Weerder gemeenterekeningen – een exemplaar dat enkel en alleen op Nederweert betrekking had: de Nederweerder gemeenterekening van 1518/1519.²⁾

Twee vragen komen nu op: wat is een gemeenterekening en waarom het gebruik van dubbele

jaartallen (1518/1519 of 1578/1579)? Om met de eerste vraag te beginnen: een gemeenterekening is het financiële jaaroverzicht van een gemeente. Er wordt verantwoording in afgelegd over alle inkomsten en uitgaven, net zoals dat heden ten dage nog altijd gebeuren moet. Alleen, vroeger waren de bedragen waar het om ging natuurlijk een stuk lager dan tegenwoordig. Een rekening bestreek een periode van precies één jaar. Dat brengt ons op de volgende vraag. Het rekeningjaar viel namelijk niet samen met het kalenderjaar, maar liep van Allerheiligen tot Allerheiligen. In het onderhavige geval dus van 1 november 1518 tot en met 31 oktober 1519. Die handelwijze verklaart het dubbele jaartal. Dit typische gebruik dateert, althans voor Weert en Nederweert, van omstreeks het jaar 1500, en werd steevast toegepast totdat in 1795 de Fransen de gemeentelijke administratie grondig veranderden.³⁾ Samenstelling van de gemeenterekening was de taak van de burgemeester. Anders dan nu was het burgemeestersambt in die periode slechts éénjarig. Er werd dus ieder jaar (op Allerheiligen) een nieuwe burgemeester aangesteld. Voor de geschiedenis van een gemeente zijn de rekeningen van groot belang door de veelheid

1 km. Soen ons gedeputerde den punten gede
deputerden van werst ende bankrester
waerw' geuden tot verken om der byt
sprack te ontfangen vander theuten der
lant scap had vanden theuten vanden
fynsten tot vande Soen den heer van arken
voor Soen theuten bety ende met twee
peerden te samen verkeret.

ny 9 by M

77. opter vinsten van twee peerden
ter theuten betreft

1 gulden

77. noch Soen der burgeme' met twee
theuten was geuden tot sint elben
om die verpact te Soen van onsen
gemeiden Soe Soe was der lant scap
fynst gulden sels punten fynsten tot
vande Soen met 2 peerden verkeret.

2 M

77. Soen puen met 1 km. vande theuten
van vande over puen van vanden rest
wagende der vande gulden theuten
burgeme' Soen met Soe by den soelen
ende burgeme' van werst verkeret

1 9 by M

77. Soen heymet der faler van theuten
gen bosst tot vander werst was om syn
theuten alsair te puen Soen burgeme'
Soen ende g'ghoorn met Soe verkeret

2 15 M

77. Soen der burgeme' ende van g'ghoorn
den g'ghoorn hem toppen der 1001
gulden Soen der 2 by vande byer
rester onsen gemeiden 2 by Soe Soe verkeret

15 M

77. Soen der gelt verfauden totter
theuten funder der puen ten bosst rest
liggen sels om 1 km van theuten ende
theuten puen Soen te samen verkeret

2 7 M

77. Soen ons gedeputerde tot werst
waerw' om der wolf te sagen Soen verkeret

2 M

77. Soen der burgeme' Soen ende
g'ghoorn te werst waeren om vande
onsen 9 theuten te g'ghoorn om der fynst
vande ende om funder onsen 9 theuten
met ter sprackten vande vande verkeret

2 M

77. Soen der faler van theuten puen met g'ghoorn
tot werst om der g'ghoorn theuten vande
te tot theuten opter faler g'ghoorn
met vanden ende op der te samen verkeret

2 15 M

77. Soen der van funder vande vande
theuten theuten vande vande g'ghoorn
Soen der burgeme' Soen ende g'ghoorn
waeren om vanden g'ghoorn tot werst
by vande vande funder ons 9 theuten
te vanden Soen vande

2 13 M

Bladzijde uit de gemeenterekening van 1518/1519

aan feitenmateriaal die men er in kan aantreffen. Dat geldt vooral voor het gedeelte waarin de gemeentelijke uitgaven worden verantwoord. De inkomsten, uit belastingen en cijnsen, leveren wat dat aangaat veel minder informatie op. Laten we de Nederweerder gemeenterekening van 1518/1519 eens als voorbeeld nemen. De meest interessante posten heb ik er uit gelicht. Voorafgegaan door een toelichting worden steeds zowel de oorspronkelijke tekst als een vertaling ervan in modern Nederlands gegeven.

We beginnen met de titel van de rekening, de aanhef. De volgende post leert ons de schrijver van het overzicht kennen. De derde post tenslotte

is de zogenaamde afhoring: de goedkeuring door het gemeentebestuur van de rekening. Die afhoring vond vaak verscheidene jaren ná het eigenlijke rekenjaar plaats om allerlei praktische redenen.

Dyt is rekeninge inde bewyss driessen vander heyen in synre tyt burgemeister tot nederweert aengaende omnium sanctorum inden jaer vyfften hondert xvij geduen tot omnium sanctorum inden jaer xv^c xix

---

Dit is de rekening en bewijs van Driessen vander Heyen, burgemeester van Nederweert van Allerheiligen 1518 tot Allerheiligen 1519

Item noch betaellt heynen bruyns mynen scriver dat hy mich gedeint hefft mit scryven te samen ix gl v st

---

Idem betaald aan Heynen Bruyns, secretaris, voor het schrijfwerk dat hij voor de burgemeester heeft verricht 9 gulden en 5 stuiver

---

Item dryess vander heyen burgemeister gerekent vur scepenen inde gezworen a^o xv^c ende xxj des smaendaichs ante thome syn ontfanck tegent uytgeven gerekent over all soe schyndt dat dryess vurscreven boven syn ontfanck uyt gegeven hefft eynen gl myn drie ort

---

Bij de afrekening in 1521 is gebleken dat burgemeester Dryess vander Heyen in zijn rekeningjaar 1 gulden minus 3 oord meer heeft uitgegeven dan zijn inkomsten bedroegen

---

De voornaamste gemeentelijke bronnen van inkomsten waren de belastingen en accijnsen. Die werden ieder jaar opnieuw verpacht aan de hoogste bieder. Het meeste bracht de bieraccijns op, een heffing op het in Nederweert gebrouwen bier. De volgende drie posten geven een beeld van de verpachting daarvan. Wanneer wordt gesproken over de „genadige heer”, dan wordt de graaf van Horne (Jacob III) bedoeld.

De drie hoorns uit het wapen van de graven van Horne, aangebracht in de zuidzijde van de St. Lambertustoren van Nederweert.
(foto F. Tossaint).

Item doen syn burgemeister scepenen ende gezwoeren gewest twee daige achter malckanderen voir mynen genedige heer om die cyssen uyt te geven en doen te samen tot peter heyn lambrechts vertheerden xvij st iij ort

Toen burgemeester, schepenen en gezwoeren twee dagen achter elkaar bij de genadige heer waren geweest voor de verpachting van de accijnzen, hebben zij ten huize van Peter Heyn Lambrechts voor 17 stuiver en 3 oord verteerd

---

Item burgemeister scepenen van weert ende van nederweert mit onssen genedigen heeren over coemen waeren dat sy die cyssen uyt geven solden doen te samen verteerd ix st

Toen burgemeester en schepenen van Weert en Nederweert en onze genadige heer tot overeenstemming waren gekomen over de verpachting der accijnzen, is voor 9 stuiver verteerd

---

Dye byer cyss hefft heyn bruyns gelacht op ij^c ende x gulden brabans inde der selve xij maell gehoicht ende behalden die hoichseelen daer aen aeff getogen coempt den lande daer van ij^c xvijij gl

Bij de verpachting van de bieraccijns werd door Heyn Bruyns 210 gulden, Brabanter koers, geboden en na 12 hoogsels heeft hij die accijns verkregen voor 218 gulden

---

Er bestonden in die tijd een Jonge Schutterij en een Oude Schutterij. In de rekening lezen we over reparaties aan het schutterslokaal (de „gaffel" en over het vogelschieten, waarbij de graaf en gravin van Horne met hun gevolg ook aanwezig waren.⁴⁾

Item noch aen die deekens vanden alden scutten vaes van buecholt ende wyllem ruten iv gl

Betaald aan Vaes van Buecholt en Wyllem Ruten, dekens van de Oude Schutterij, 4 gulden

---

Item noch heft der burgemeister gegolden eyn sloyt opter doeren voir die gaffell voir iijij 3 st

Ten behoeve van een nieuw slot op de deur van het schutterslokaal is door de burgemeester 4½ stuiver uitgegeven

---

Item noch hefft der burgemeister doen maecken twee taeffellen die opter gaeffellen syn ende ouch die kaemer doer doen vermaecken hefft te samen gekost xiiij st

Verder heeft de burgemeester twee tafels laten maken (of repareren) voor het schutterslokaal, en bovendien de kamerdeur laten vermaken. Totale kosten 14 stuiver

---

Item doen ons genedige heer ende ons genedige vrouwe mit hoeren genaeden dyenaren tot nederweert waeren doen die scutten den voegell scoeten doen die kosten by den anderen gerekent sondaichs ende smaendaichs mitten wyn beliep te samen ix gl iij 3 st

Bij het bezoek van de genadige heer en genadige vrouw met hun dienaren aan Nederweert toen de schutterijen de vogel schoten, is er op zondag en maandag, inclusief de wijn voor 9 gulden en 3½ stuiver verteerd

---

Een veel voorkomende ziekte in de middeleeuwen was lepra, een chronische huid- en zenuwziekte die aanleiding tot ernstige misvormingen kon geven. De ziekte kwam oorspronkelijk uit Azië en bereikte in de middeleeuwen via Zuid-Europa ons land (o.a. meegebracht door de Kruisvaarders). Gebaseerd op een dubieuze interpretatie van enkele bijbel-passages, beschouwde de kerk lepra als een goddelijke straf voor morele bedorvenheid en werd er zelfs verband gelegd met de parabel van Lazarus in de Bijbel.

Het verzorgen van de leprozen werd als een werk van barmhartigheid gezien. Zij werden geïsoleerd van de gezonde bevolkingsgroepen op ver van de bewoonde wereld gelegen plekken en moesten aparte (dus herkenbare) kledij en een klepper dragen. In Nederland is lepra als volksziekte in de 17e eeuw uitgestorven.⁵⁾

Ook in Nederweert kwam in 1518 een lepra-lidder voor (of „laezarus”) zoals hij in de gemeenterekening wordt genoemd:

... moesten aparte kledij en een klepper dragen...

Item noch der laezarus vrouwen voir toerff betaelt xvj st

Betaald aan turf voor de vrouw van de „laezarus”, 16 stuiver

Item noch betaellt henneken restmans dat hy der lazarus vrouwen waeter sall laeten haellen op synen putt tot nederweert kernysse toe vij st

Betaald aan Henneken Restmans omdat hij de vrouw van de „laezarus” toestaat om tot Nederweert-kermis water te halen in zijn put, 7 stuiver

---

Een in de geschiedenis herhaaldelijk terugkerend incident is het door buurgemeenten al dan niet opzettelijk laten weiden van vee op de gemeenschappelijke heidevelden van Weert en Nederweert. Dergelijke grensincidenten leidden vaak tot hevige ruzie en op zijn minst tot een slechte verstandhouding. Ook in het rekeningjaar 1518/1519 vond zoiets plaats:

Item doen die van Suemeren inder weert heyen the lanck inder gemeynt geweyt hadden daer burgemeister scepenen ende gezwoeren om waeren gegange tot weert by reedt inde ffryndt ons genedigen heeren om te beraeden doen verteert vij st

---

Toen de inwoners van Someren hun vee lieten weiden op het gemeenschappelijke heidegebied van Weert, hebben de burgemeester, schepenen en gezwoeren⁶⁾ daarover beraadslaagd bij onze genadige heer, verteerd 7 stuiver

---

Item doen die van suemeren doer hadden geweyt inder weerter heyen doen eynen bryeff gesant aenden raet van suemeren daer van betaelt ij st

---

Kosten van een brief aan de gemeenteraad van Someren toen inwoners uit die plaats hun vee lieten weiden in de Weerter heide, 1½ stuiver

---

In de rekeningen vinden we ook vaak allerlei proceskosten gespecificeerd. Zo ook die van het proces tussen een zekere Heynen Maxit en de burgemeester (namens de gemeente).

Item doen heyn maxit den burgemeister bedyngen wolde als momber der gemeynte daer op eyn antwoert ende kondt bescreve by den anderen doen verteert vij st

---

Bij het schrijven van het weerwoord in zijn proces namens de gemeente tegen Heyn Maxit door de burgemeester, is voor 7 stuiver verteerd

---

Item doen der burgemeister gedyngt hadt tegen heynen maxit voir die gemeynte doen mitten gezworen verteerden vj st ij ort

---

Tijdens het proces van de burgemeester namens de gemeente tegen Heynen Maxit is met de gezworenen verteerd voor 6 stuiver en 2 oord

---

Item doen die uytspraeck gedaen waert vanden gedinge tusschen den burgemeister ende heyn maxit doen verteert xj st

---

Toen er uitspraak werd gedaan in het proces tussen de burgemeester en Heyn Maxit, is voor 11 stuiver verteerd

---

Van groot belang was het onderhoud van wegen en bruggen, voor rekening van de gemeente. Er werd hout in de wegen verwerkt (waarschijnlijk moeten we dat zo lezen dat er takkenbossen in de karresporen werden gelegd om de wegen enigszins begaanbaar te maken in de herfst en winter). Verder werd de brug in het Schoor hersteld.

Item noch hefft der burgemeister gegolden holt daer die straeten mit gemaect syn voir ij 3 gulden

---

Betaald voor hout dat werd gebruikt bij de reparatie van de straten, 2½ gulden

---

Item dat holt te howen ende te snyden ende inde straten te verweercken hefft te saemen gekost ain die tiemerluide ij gl vj st

---

Het afkappen, snijden en in de straten verwerken van het hout door de timmerlieden heeft gekost 1½ gulden en 6 stuiver

---

Item die gene die daer toe geholpen hadden hefft der burgemeister des mit verteert vj st

---

De personen die daarbij meehielpen hebben voor 6 stuiver verteerd

---

---

*Item noch heft jan hobes verdyent ain die
bruggen te maecken opt scoer ende voir geyn
hout vij st*

Aan Jan Hobes, die op het Schoor en bij 't Hout
de brug heeft gerepareerd, wordt 7 stuiver
betaald

Tot ver in de negentiende eeuw werden deze
streken onveilig gemaakt door wolven. Zij
vormden vooral een bedreiging voor het jonge
vee dat op de heide verbleef. Het vangen en
doden van wolven werd van gemeentewege
gesubsidieerd, en regelmatig werden groot-
scheepse wolvenjachten georganiseerd.

---

*Item doen ons gedeputerden tot weert waeren
om die wolff te jaegen doen verteerd v st*

Toen onze afgevaardigden in Weert waren om
op wolven te jagen, is door hen verteerd voor 5
stuiver

Er werd behalve op wolven ook op mensen
gejaagd! Een groep „*snaphaenen*”, (dat zijn
vermoedelijk met geweren [snaphaenen]
gewapende criminelen), werd door Nederweerte-
naren achtervolgd en gevangen genomen:

---

*Item noch betaelt den genen die de
snaphaenen vervolcht ende gevangen hadden
xx gl*

Betaald aan degenen die de „snaphaenen”
achtervolgd en gevangen genomen hadden,
20 gulden

Of het gaat om herstelwerkzaamheden, of om de
bouw van de kerktoren waarvan de eerste steen
in 1467 werd gelegd, is niet bekend. Maar er was
wel sprake van bouwactiviteit, getuige de
uitgaven voor stenen, kalk en hout. Bovendien
wordt een nieuwe kerkklok genoemd en een
uurwerk moet er in die tijd ook al zijn geweest.

---

*Item noch betaelt shertogen bossch ain ons
nye clock xvij gl*

Betaald (in?) 's-Hertogenbosch t.b.v. onze
nieuwe klok, 18 gulden

---

*Item vurmelde xx brabant gl betaelt ain den
steyn oeven den lemnen passertz gebacken
hadt totten toeren*

Verder 20 gulden Brabanter koers betaald aan
Lemmen Passertz voor de stenen die hij had
gebakken voor de kerktoren

---

*Item doen burgemeister scepenen inde
gezwoeren versament waeren om te ordyneren
den steyn over te vueren doen te samen
vertheerden ix st*

Toen burgemeester, schepenen en gezwo-
renen vergaderden over het vervoeren van de
stenen, hebben zij voor 9 stuiver verteerd

---

*Item ain de kalck totten toeren to maecken
betaelt xxxvij gulden*

Betaald voor kalk aan de toren 38 gulden

Item noch hefft der burgemeister gegolden
eyn holt van dyngen laemen totten kerck-
toeren mit te maecken voir iij horns gl facit
j gl xvj st

Betaald aan Dyngen Laemen voor een stuk
hout, te gebruiken aan de kerktoren, 3 Hornse
guldens oftewel 1 gulden en 16 stuiver
Brabanter koers

Item noch daer toe gegolden twee holter van
gyellen mewen voir vj hors gl facit iij gl vj st

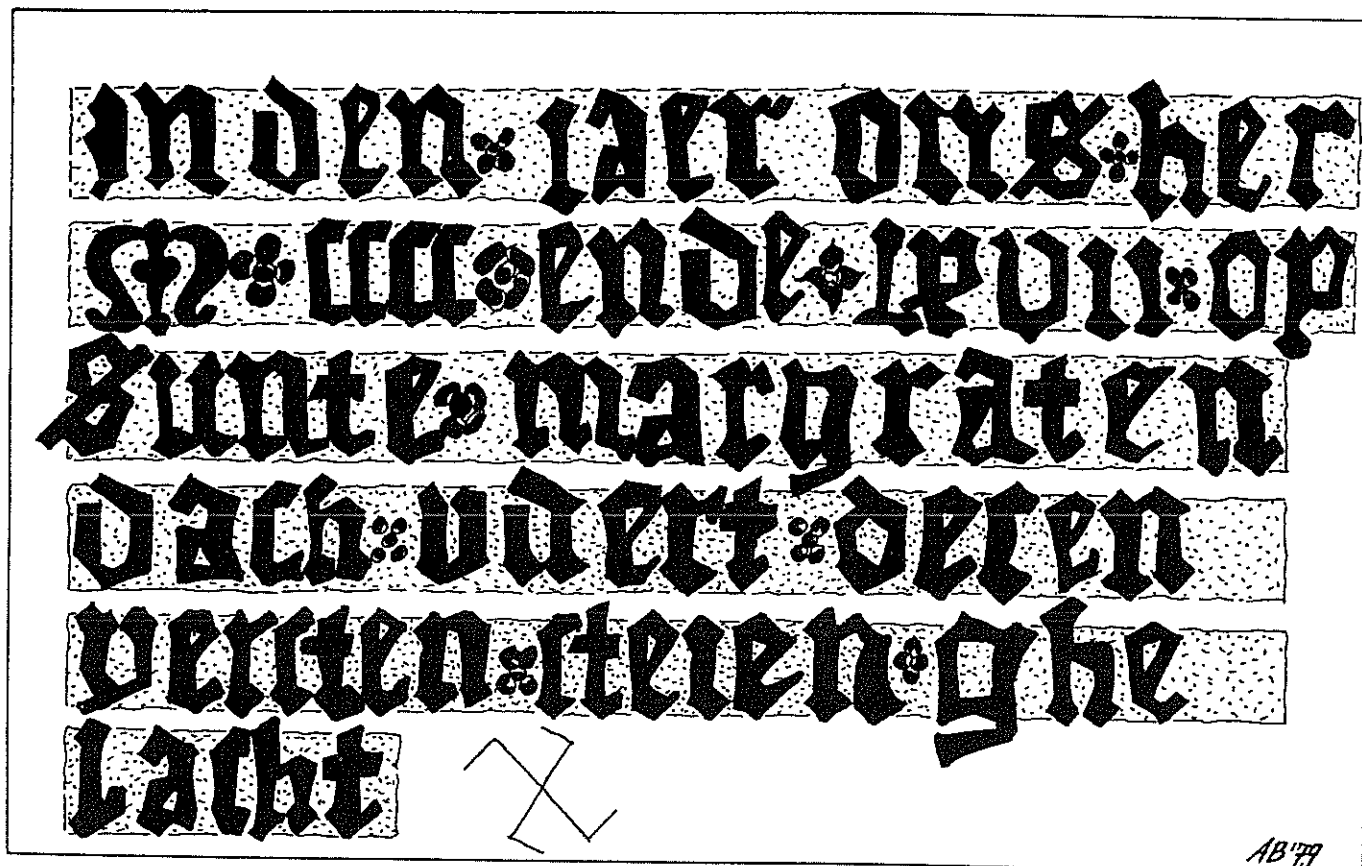
Verder betaald aan twee stukken hout voor de
kerktoren, aan Gyellen Mewen 5½ Hornse
gulden oftewel 3 gulden en 6 stuiver Brabanter
koers

Item vanden twee holter neder te houwen te
slychten ende te laeden den tymmer luyden
betaellt x st

Om die twee stukken hout af te kappen, van
takken te ontdoen en op te laden, betaald aan
de timmerlieden 10 stuiver

Item noch ain heer goert vander heyen vanden
uurweerck te stellen ende vander scoelen op
te halden viij hors gl maecken iij gl xvj st

Betaald aan heer Goert vander Heyen voor het
toezien op het torenuurwerk en voor het onder-
wijzen in de school 8 Hornse guldens oftewel 4
gulden en 16 stuiver

Inscriptie van de „eerste steen“ der St. Lambertuskerk
waaruit blijkt dat op 13 juli 1467 met de bouw werd begonnen

Naar alle waarschijnlijkheid was Goert vander
Heyen, die genoemd wordt in de laatste post,
koster van beroep. In rekeningen van jongere

datum vinden we ieder jaar opnieuw de vermelding dat de koster het toezien op het torenuurwerk combineerde met het onderwijzen van de jeugd in de school.

De totale inkomsten van de gemeente Nederweert over het rekeningjaar 1518/1519 bedroegen 1326 gulden en 8 stuiver. De uitgaven overschreden (zoals we in een van de eerste aangehaalde posten reeds zagen) de inkomsten met iets minder dan 1 gulden. Een begrotingstekort waar menige hedendaagse gemeente jaloezers op zou zijn!

Met die constatering beëindigen we deze bloemlezing uit de Nederweerder gemeente-rekening van 1518/1519.

Noten

- 1) De gemeenterekeningen van 1578/1579 en volgende jaren bevinden zich in het Rijksarchief te Maastricht; Archief Schepenbank Nederweert inv. nr. 29. Enkele exemplaren uit de tachtiger jaren van de 18e eeuw zijn opgenomen in het Nederweerder gemeente-archief, inv. nr. XVII en volgende.
- 2) Dit exemplaar bevindt zich in het gemeente-archief van Weert, oud-archief inv. nr. 618. Het gaat hierbij vermoedelijk om een afschrift omdat de afhoring op het einde niet is ondertekend. Hierin ligt vermoedelijk ook de oorzaak dat de rekening in Weert terecht is gekomen. Immers, pas in 1525 werd de volledige administratieve scheiding tussen Weert en Nederweert een feit.
- 3) Zie hiervoor bijvoorbeeld J.Th.H. de Win, „Inventaris van het oud-archief der gemeente Weert" (1962), 133.
- 4) Voor de uitleg van de betekenis van het woord „gaffel" ben ik dhr. J. Henkens, oud-stadsarchivaris van Weert, erkentelijk.
- 5) K. Westerink, Zorg voor leprozen in de middeleeuwen, in: Spiegel Historiae 19e jrg. no. 12 (1984).
- 6) Burgemeester, schepenen en gezworenen worden regelmatig in de rekeningposten genoemd. Zij vormden het dagelijks bestuur van de gemeente. De burgemeester stond aan het hoofd van de gemeentelijke administratie. De schepenen (vijf in getal) zijn te vergelijken met de tegenwoordige wethouders; de zes gezworenen zou men nu raadsleden noemen. Laatstgenoemden werden gekozen uit een zestiental zogenaamde gekorenen.

